

อุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยในนวนิยายเรื่อง รัตนโกสินทร์¹

Ideology of Thai Middle Class in “Rattanakosin”

ณปภัช มานินพันธ์²

Napaphat Maninphun

เสาวณิต จุลวงศ์³

Saowanit Chunlawong

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษานวนิยายอิงประวัติศาสตร์ของ ว. วินิจชัยกุล เรื่อง รัตนโกสินทร์ ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอหลักคือ แม้ว่า รัตนโกสินทร์จะเป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงเรื่องราวในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่จากการวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่องโดยใช้แนวคิดประวัติศาสตร์นิยมแบบใหม่ พบว่า นวนิยายเรื่องนี้แฝงไปด้วยอุดมการณ์ต่างๆ ที่แพร่หลายอยู่ในหมูชนชั้นกลางไทยในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 ไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์ว่าด้วยความ เป็นปัจเจกชน อุดมการณ์ว่าด้วยการให้ความสำคัญกับความก้าวหน้า อุดมการณ์ว่าด้วยการให้ความสำคัญกับการศึกษาและอุดมการณ์ว่าด้วยการยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันในสังคม การปรากฏของอุดมการณ์ชนชั้นกลางไทยเหล่านี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงสัมพันธ์ภาพอันแนบแน่นระหว่างตัวบท (text) กับบริบทของการประพันธ์ (context) ซึ่งยากจะแยกออกจากกันได้

คำสำคัญ: ชนชั้นกลางไทย, ประวัติศาสตร์นิยมใหม่, รัตนโกสินทร์, ว.วินิจชัยกุล, อุดมการณ์

Abstract

This article aims to study historical novel “Rattanakosin” by V. Vinicchayakul. Main purpose of the study is to demonstrate that “Rattanakosin” is, although, historical novel based upon circumstances in early Rattanakosin era, the analysis based upon concept of New Historicism shows otherwise. Ideologies which are widely known among Thai bourgeoisie during the decade 1977-1987 have been found throughout the novel such as individualism, achieving development in life, seeking education and seeking acceptance in hierarchical social relations. In summary, an existence of the ideals of Thai bourgeoisie in the historical novel “Rattanakosin” shows close relationship between text and context which is difficult to separate.

Keywords: Ideology, New Historicism, Rattanakosin, Thai Middle Class, V. Vinicchayakul

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “อุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ของ ว.วินิจชัยกุล” หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

แม้ว่า *รัตนโกสินทร์* จะเป็นหนึ่งในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงที่สุดของ ว. วินิจฉัยกุล ทั้งยังเป็นนวนิยายที่ได้รับรางวัลชมเชยจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติประจำปี พ.ศ. 2530 แต่การศึกษานวนิยายเรื่องดังกล่าวในเชิงวิชาการนั้นยังปรากฏให้เห็นไม่มากนัก จากการสำรวจพบว่า มีวิทยานิพนธ์เพียงเรื่องเดียวที่ศึกษานวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* โดยตรงได้แก่ วิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์ นวนิยายของ ว. วินิจฉัยกุล เรื่อง *รัตนโกสินทร์* และ *สองฝั่งคลอง*” ของพรพีไล ธรรมชูโชติ (พรพีไล ธรรมชูโชติ, 2543) ซึ่งเป็นงานที่มุ่งศึกษากลวิธีในการแต่งและการใช้ภาษาของผู้ประพันธ์ รวมถึงศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายทั้ง 2 เรื่อง และบทความอีกหนึ่งเรื่องของ ตริศศิลป์ บุญขจร คือ เรื่อง *รัตนโกสินทร์* ในจินตนาการของ ว. วินิจฉัยกุล ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ห้องคำประกอบของนวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* และอธิบายภาพของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องนี้ (ตริศศิลป์ บุญขจร, 2553)

งานศึกษาของพรพีไล ธรรมชูโชติ และตริศศิลป์ บุญขจรมันช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ประกอบในด้านต่างๆ ของนวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* ไว้ในระดับหนึ่ง แต่งานศึกษาที่ผ่านมายังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาในประเด็นเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบท (text) กับบริบททางประวัติศาสตร์ (context) ในช่วงที่นวนิยายได้รับการประพันธ์ขึ้นมากนัก ทั้งที่การศึกษาในประเด็นดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำความเข้าใจความหมายต่างๆ ที่ปรากฏในนวนิยาย นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจากรายละเอียดของ *รัตนโกสินทร์* ในด้านต่างๆ พบว่าแก่นวนิยายดังกล่าวจะเป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่อาศัยฉากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่องค์ประกอบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง บุคลิกของตัวละคร หรือแนวคิดที่ปรากฏในนวนิยายกลับมีลักษณะที่ร่วมสมัย (contemporary) กับช่วงเวลาในตัวบทวรรณกรรมได้รับการประพันธ์ขึ้นเป็นอย่างมาก จากข้อสังเกตเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าควรจะได้มีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทของนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *รัตนโกสินทร์* กับบริบททางความคิดในช่วงที่วรรณกรรมได้รับการประพันธ์ให้มากกว่าเดิม ทั้งนี้เพื่อขยายความเข้าใจที่มีต่อนวนิยายนี้ให้ลึกซึ้งกว้างงานศึกษาที่ผ่านมา

แนวความคิดที่ใช้ในการศึกษา

ในบทความนี้ ผู้วิจัยมีเป้าหมายที่จะขยายแนวทางการวิเคราะห์นวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* โดยพยายามศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงของการประพันธ์ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว โดยผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิด 3 แบบเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ได้แก่ แนวคิดประวัติศาสตร์นิยมแบบใหม่ (New Historicism) แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ (Ideology) และแนวคิดเกี่ยวกับชนชั้นกลางไทย (Thai Middle Class)

แนวคิดประวัติศาสตร์นิยมแบบใหม่ (New Historicism) หมายถึง แนวทางการวิจารณ์วรรณกรรมที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทวรรณกรรม (text) กับบริบททางความคิดในช่วงเวลาที่ตัวบทได้รับการประพันธ์ขึ้น สมมติฐานหลักของการวิจารณ์วรรณกรรมแนวประวัติศาสตร์นิยมแบบใหม่คือ เนื่องจากผู้ประพันธ์ (author) เป็นผลผลิตของสังคมจึงเป็นธรรมดาที่จะต้องมิตศนคติ มุมมอง และโลกทัศน์หลายด้านร่วมกันกับบุคคลอื่นๆ ในสังคมที่อยู่ร่วมยุคสมัยเดียวกัน การศึกษาแนวคิดต่างๆ ที่มีอิทธิพลอยู่ในช่วงเวลาในตัวบทได้รับการประพันธ์ขึ้นจะทำให้ผู้อ่านมองเห็นแนวคิด อุดมการณ์ และวาทกรรมต่างๆ ที่แพร่หลาย

อยู่ในสังคม ณ ช่วงเวลาที่ตัวบทได้รับการประพันธ์ และช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจความหมายต่างๆ ของตัวบทได้อย่างลึกซึ้งขึ้นกว่าเดิม (Bonnycastle, 2007, p. 171)

นอกจากแนวคิดประวัติศาสตร์นิยมแบบใหม่ แนวคิดที่สองที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิเคราะห์นวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* ก็คือ แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ (Ideology) ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยอาศัยนิยามของ Heywood (2007, p.45) ที่เสนอว่า อุดมการณ์หมายถึงกลุ่มความคิดที่มีความเป็นเอกภาพระดับหนึ่งซึ่งเป็นพื้นฐานให้การแสดงบทบาททางการเมืองในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะกลุ่มความคิดเหล่านั้นจะมีเป้าหมายเพื่อดำรงไว้หรือเพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจที่มีอยู่เดิม โดยปกติ อุดมการณ์จะประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ 1) โลกทัศน์เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงที่เป็นอยู่ 2) ทักษะเกี่ยวกับสังคมและวิถีชีวิตที่ควรจะเป็น 3) แนวทางที่จะนำไปสู่สภาวะในอุดมคติเหล่านั้น

แนวคิดสุดท้ายที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิเคราะห์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *รัตนโกสินทร์* ก็คือ แนวคิดว่าด้วยชนชั้นกลางไทย (Thai Middle Class) ในบทความนี้ผู้วิจัยได้อาศัยนิยามจาก ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2536, น. 91) ที่กล่าวว่า ชนชั้นกลาง หมายถึง กลุ่มคนที่ไม่ใช่ชนชั้นปกครองแต่ก็ไม่ถือว่าเป็นผู้ใช้แรงงาน ในบริบทของสังคมไทย ชนชั้นกลางส่วนใหญ่มักจะประกอบอาชีพเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดกลางหรือขนาดย่อมหรือเป็นลูกจ้างที่ประกอบอาชีพโดยอาศัยความรู้เฉพาะทาง แม้นักวิชาการบางท่านจะเสนอว่าชนชั้นกลางไทยเริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่หลังการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ชาวนุวัติ เกษตรศิริ, 2535, น.37) แต่นักวิชาการส่วนใหญ่มองว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็วของชนชั้นกลางมาเกิดขึ้นจริงๆ ในช่วงที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดดในทศวรรษที่ 2500

เนื่องจากชนชั้นกลางเหล่านี้มักจะเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ ทำงานในเมืองและประกอบอาชีพที่อาศัยความรู้เฉพาะทางหรือเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ทำให้พวกเขา มักจะมีวัฒนธรรมหรืออุดมการณ์บางอย่างที่แตกต่างไปจากคนกลุ่มอื่นๆ กล่าวคือ ในด้านหนึ่งชนชั้นกลางไทยก็คล้ายกับชนชั้นกลางในประเทศอื่นๆ ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาและการสร้างความก้าวหน้าในชีวิต ทั้งยังมีโลกทัศน์ที่สะท้อนรูปแบบความสัมพันธ์แบบตลาดที่มองการณ์ไกล ให้ความสำคัญกับการวางแผนและมองโลกแบบต้นทุนกำไร แต่เนื่องจากชนชั้นกลางไทยเติบโตขึ้นภายใต้การอุปถัมภ์ของชนชั้นนำทั้งในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และเผด็จการทหาร ทำให้ชนชั้นกลางไทยมีลักษณะเฉพาะที่ต่างไปจากชนชั้นกลางในประเทศอื่นๆ นั่นคือ การประนีประนอมกับคุณค่าแบบดั้งเดิมหลายอย่าง เช่นการยอมรับในความเหลื่อมล้ำต่ำสูงของสังคม และยังให้การยอมรับกับรสนิยมและคุณค่าในการดำรงชีวิตในแบบชนชั้นสูง อีกทั้งไม่ได้มีความรังเกียจต่อการปกครองในระบบเผด็จการตราบเท่าที่ระบบเผด็จการนั้นยังสามารถอุปถัมภ์ค้ำจุนพวกเขาให้สามารถสร้างความเจริญเติบโตในชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536, น.60-64)

ของเขตและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ในบทความนี้ ผู้วิจัยนำแนวคิดประวัติศาสตร์นิยมแบบใหม่ (New Historicism) แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ (Ideology) และแนวคิดว่าด้วยชนชั้นกลางไทย (Thai Middle Class) มาใช้ในการศึกษานวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *รัตนโกสินทร์* โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาว่าตัวบทวรรณกรรมเรื่องนี้มีความสัมพันธ์อย่างไรกับอุดมการณ์ที่กำลังแพร่หลายอยู่ในสังคมในขณะที่ยังตัวบทของนวนิยายเรื่องนี้ได้รับการประพันธ์ขึ้น

วิธีการดำเนินการศึกษา

บทความวิจัยนี้ ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาวรรณกรรมประเภทนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *รัตนโกสินทร์*
2. ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษานวนิยายอิงประวัติศาสตร์ของ ว.วินิจฉัยกุล
3. เรียบเรียงข้อมูล ทำการวิเคราะห์ และสรุปผลการศึกษา

ผลการวิจัย

นวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* เป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่อาศัยฉากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) โครงเรื่องหลักของนวนิยายแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนแรกกล่าวถึงชีวิตของ พัก บุตรชายคนโตของคหบดีชาวจีนที่สมรสกับสตรีเชื้อสายมอญ เนื่องจากบิดาของพักมุ่งหมายที่จะให้เขาก้าวหน้าในทางราชการ จึงให้พักได้รับการศึกษาแบบไทยและฝากเนื้อฝากตัวกับขุนนางชั้นผู้ใหญ่มาตั้งแต่เด็ก ส่วนพักนั้นก็ได้พยายามหาโอกาสสร้างความดีความชอบจนสามารถเข้ารับราชการและประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานในที่สุด โครงเรื่องส่วนที่สองกล่าวถึงความรักระหว่าง พัก กับ แม่เพ็ง ซึ่งเป็นความรักที่มีอุปสรรคทั้งในด้านชนชั้นและวัฒนธรรมเนื่องจากแม่เพ็งเป็นลูกของขุนนางระดับสูง นอกจากนี้ การที่พักมาจากครอบครัวชาวจีนทำให้บิดามารดามีความคาดหวังที่จะให้พักมีลูกชายไว้สืบสกุลแต่ลูกของพักที่เกิดกับแม่เพ็งทั้งหมดกลับเป็นหญิงทำให้แม่เพ็งถูกกดดันจากครอบครัวของพักซึ่งไม่พอใจที่แม่เพ็งไม่สามารถให้กำเนิดบุตรชายไว้สืบสกุลได้

จากการศึกษานวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* ผู้วิจัยพบว่าแก่นนวนิยายเรื่องนี้จะอาศัยฉากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นพื้นหลังของเรื่อง แต่เนื่องจากนวนิยายได้รับการประพันธ์ขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2520 – 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่ชนชั้นกลางไทยกำลังขยายตัวอย่างมากทั้งในแง่ปริมาณและในแง่บทบาทในสังคมทำให้อุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยหลายลักษณะปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่องนี้ จากการวิเคราะห์ตัวบทของนวนิยาย ผู้วิจัยพบว่าอุดมการณ์ชนชั้นกลางไทยที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่องนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ด้านด้วยกัน ได้แก่ 1) อุดมการณ์ว่าด้วยความเป็นปัจเจกชน 2) อุดมการณ์ว่าด้วยการให้ความสำคัญกับความสำเร็จ 3) อุดมการณ์ว่าด้วยการให้ความสำคัญกับการศึกษา และ 4) อุดมการณ์ว่าด้วยการยอมรับความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลตามลำดับดังนี้

1. อุดมการณ์ว่าด้วยความเป็นปัจเจกชน

นิธิ เขียวตรีวงศ์ (2536, น.58) กล่าวว่า ความเป็นปัจเจกชนนั้นถือว่าเป็นอุดมการณ์หรือวัฒนธรรมด้านหนึ่งของชนชั้นกลางไทย ตามนิยามของนิธิ ความเป็นปัจเจกชนหมายถึงจุดยืนทางจริยธรรมที่ให้คุณค่ากับความปรารถนาของมนุษย์มากกว่าขนบธรรมเนียมประเพณีหรือมาตรฐานของสังคม สำหรับผู้ที่ยึดมั่นในความเป็นปัจเจกชน เป้าหมายในชีวิตของพวกเขาก็คือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากพันธนาการของสังคมเพื่อสนองตอบต่อความต้องการที่แท้จริงตามธรรมชาติ

ในกรณีของประเทศไทย แม้อุดมการณ์ของความเป็นปัจเจกชนจะเริ่มปรากฏให้เห็นในหมูชนชั้นกลางมาตั้งแต่ช่วงปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ชาลววิทย์ เกษตรศิริ, 2535, น.37) แต่อุดมการณ์เหล่านี้ยังจำกัดอยู่ในกลุ่มคนจำนวนไม่มากนัก ต่อมาเมื่อเกิดการพัฒนาศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดดในช่วงหลัง

ทศวรรษที่ 2500 ขนชั้นกลางจึงเริ่มขยายจำนวนเพิ่มขึ้นส่งผลให้อุดมการณ์แบบปัจเจกชนของพวกเขาเริ่มที่จะแพร่หลายในสังคม เมื่อถึงช่วงทศวรรษที่ 2520 – 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่นวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* ได้รับการประพันธ์ ผลพวงจากความพยายามของรัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ที่จะฟื้นฟูเศรษฐกิจด้วยมาตรการต่างๆทำให้เกิดการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้นจนทำให้จำนวนของชนชั้นกลางยิ่งขยายตัวสูงกว่าช่วงก่อนๆ (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, น. 310-312) คนหนุ่มสาวจากชนบทจำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่เมืองเพื่อศึกษาต่อในระดับสูงหรือเพื่อทำงานในองค์กรธุรกิจ การที่ชีวิตของคนกลุ่มนี้มีความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดมากขึ้น ทำให้ความผูกพันที่พวกเขามีกับชุมชนดั้งเดิมของตนลดน้อยลงเรื่อยๆ พร้อมกันนั้นก็เริ่มยอมรับในคุณค่าแบบปัจเจกชนนิยมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบคนเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ

จากการวิเคราะห์ห้องศัพทประกอบของนวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* ผู้วิจัยพบว่าแนวคิดหรืออุดมการณ์แบบปัจเจกชนที่กำลังแพร่หลายอยู่ในสังคมในช่วงทศวรรษที่ 2520 - 2530 ปรากฏอยู่ในเรื่องหลายแห่งด้วยกัน ตัวอย่างเช่น ในฉากที่แม่เพ็งซึ่งเป็นตัวละครหลักฝ่ายหญิงในเรื่องต้องเลือกว่าจะแต่งงานกับใครระหว่างคุณสน หลานชายของเจ้าพระยามหาเสนา สมุหพระกลาโหม กับ พัก ซึ่งเป็นเพียงขุนนางชั้นผู้น้อยเชื้อสายจีน หากประเมินกันตามมาตรฐานของสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คุณสนนับว่าได้เปรียบกว่าเนื่องจากเป็นหลานชายของขุนนางระดับสูงและมีชาติกำเนิดที่ดีกว่าพักมาก อย่างไรก็ตาม ใน *รัตนโกสินทร์* แม่เพ็งกลับพอใจพักมากกว่าคุณสน เมื่อมารดาของแม่เพ็งถามความเห็นของลูกสาว แม่เพ็งก็ได้อธิบายเหตุผลของตนให้มารดาฟังว่า

“...ถ้าต้องเป็นเมียคุณสน ลูกจะผูกคอตายเจ้าค่ะคุณแม่...เขามีเมียออกเต็มบ้านเต็มเมือง คนรู้จักกันทั้งนั้น นิสัยก็เกะกะเกร ถ้าหากว่าลูกจะมีเรือนสักวันหนึ่ง ลูกก็อยากจะได้คนที่เขาซื่อสัตย์ใจเดียว ไม่ให้ลูกต้องลำบากใจต่อไปภายหน้า แล้ววันชัยไม่เกะกะเกรด้วยก็จะดี ลูกจะได้ไม่อัปอายญาติพี่น้อง...”

(ว.วินิจฉัยกุล 2547, น. 370)

หากพิจารณาในแง่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ การให้เหตุผลของแม่เพ็งผิดแผกไปจากมาตรฐานของชนชั้นนำในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างมาก เนื่องจากการเลือกคู่ครองของชนชั้นสูงในสมัยนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของปัจเจกชนแต่เป็นการพิจารณาโดยบิดามารดาจากความเหมาะสมและสถานะของครอบครัวเป็นสำคัญ การที่แม่เพ็งเลือกพักเป็นคู่ครองโดยพิจารณาจากความพึงพอใจและให้เหตุผลกับการเลือกคู่ครองในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ผิดยุคผิดสมัยอย่างมาก อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากทัศนะเกี่ยวกับการเลือกคู่ของชนชั้นกลางในทศวรรษที่ 2520-2530 ความคิดของแม่เพ็งถือว่ามีเหตุผลสมผลเนื่องจากสำหรับชนชั้นกลางที่ต้องพยายามสร้างเนื้อสร้างตัวในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดนั้น การเลือกคู่ที่ตนพอใจและมีนิสัยใจคอเหมาะสมกับการสร้างครอบครัว เช่น มีความขยันหมั่นเพียรหรือมีความซื่อสัตย์รักเดียวใจเดียวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในแง่นี้ การตัดสินใจของแม่เพ็งแม้จะผิดไปจากบริบทในเรื่อง แต่ก็สอดคล้องกับอุดมการณ์แบบปัจเจกชนของชนชั้นกลางในทศวรรษที่ 2520-2530 ที่ให้ความสำคัญกับความถึงพอใจ รวมถึงความ “เหมาะสม” ในบริบทของสังคมสมัยใหม่ซึ่งคนส่วนใหญ่เริ่มยอมรับการประเมินคุณค่าของคนด้วยคุณสมบัติส่วนตัวมากกว่าชาติกำเนิด

นอกจากแม่เพ็ง พักก็เป็นอีกตัวละครหนึ่งที่แสดงให้เห็นทัศนะแบบปัจเจกชน ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า พักนั้นมีพื้นเพมาจากครอบครัวชาวจีนซึ่งจะให้ความสำคัญกับการมีลูกชายไว้สืบสกุล เมื่อแม่เพ็งไม่สามารถมีลูกชายให้พักได้ แม่พลับ มารดาของพักก็พยายามเกลี้ยกล่อมให้แม่เพ็งยอมให้พักมีภรรยาบ่อย เพื่อมีทายาทไว้สืบสกุลจนแม่เพ็งจำต้อง “ยินยอม” แม้จะไม่ “พร้อมใจ” เท่าใดนัก อย่างไรก็ตาม เมื่อพักรับรู้ข้อตกลงดังกล่าว พักกลับปฏิเสธที่จะรับหญิงอื่นเป็นภรรยาบ่อยและได้ให้เหตุผลกับแม่เพ็งไว้ว่า

พี่รู้ว่าแม่หวังดีอยากจะได้หลานชาย แต่เรื่องอย่างนี้พี่ว่าเป็นเรื่องบุญเรื่องกรรมใครจะรู้ถึงมีเมียน้อย พี่อาจจะมียูกสาวอีกก็ได้ หรือต่อไป แม่เพ็งอาจจะมีลูกชาย พี่ยังไม่อยากใจเร็วด่วนได้

แล้วถ้าฉันไม่มีลูกชายให้คุณพระ แม่เพ็งเริ่มด้วยน้ำเสียงแผ่วเบา

พี่ก็เลี้ยงลูกสาวไปเท่านั้นเอง จะแปลกอะไร เพราะถึงอยากไรพี่ก็ไม่ยอมแลกแม่เพ็งกับผู้หญิงอื่นอยู่แล้ว

(ว.วินิจฉัยกุล 2547, น. 584-585)

เช่นเดียวกับแม่เพ็ง ผู้อ่านจะเห็นได้ว่าพักมีความคิดที่แหวกแนวไปจากมาตรฐานของสังคมไทย ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างมาก เนื่องจากในวัฒนธรรมของครอบครัวจีนสมัยนั้น การมีลูกชายไว้สืบสกุลเป็นเรื่องที่มีความสำคัญแต่พักซึ่งเป็นชาวจีนรุ่นที่สองกลับไม่ได้ใส่ใจกับเรื่องนี้มากเท่ากับความรู้สึกของภรรยาจากบทสนทนาที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าในทัศนะของแม่เพ็งและพัก คุณค่าแบบดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นเรื่องหน้าตาในสังคม (ในกรณีของแม่เพ็ง) หรือเรื่องการมีลูกชายไว้สืบสกุล (ในกรณีของพัก) ไม่ได้มีความสำคัญมากนัก ในทัศนะของตัวละครทั้งสอง คุณค่าของชีวิตคู่อยู่ที่ความรักที่สามีภรรยามีต่อกันมากกว่าปัจจัยอื่นแน่นอนว่าหากพิจารณาตามข้อเท็จจริง ทัศนะเช่นนี้ไม่น่าจะสอดคล้องกับความคิดของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแต่กลับสอดคล้องไปกันได้กับอุดมคติของความเป็นปัจเจกชนแบบชนชั้นกลางที่เริ่มพัฒนาขึ้นในช่วงปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์และเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษที่ 2520 – 2530 สำหรับชนชั้นกลางที่เติบโตขึ้นใหม่ในช่วงนี้ ความสุขในชีวิตครอบครัวไม่ได้อยู่ที่การมีลูกชายไว้สืบสกุลซึ่งเป็นคุณค่าแบบสังคมจีนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ยังผูกโยงอยู่กับวงศ์ตระกูลและเครือญาติ แต่อยู่ที่ความรู้สึกที่สอดคล้องเกื้อกูลกันกันระหว่างสามีภรรยามากกว่า

2. อุดมการณ์ว่าด้วยการแสวงหาความก้าวหน้า

ในทัศนะของชนชั้นกลาง การแสวงหาความก้าวหน้าคือความปรารถนาที่จะได้รับผลตอบแทนจากความพยายามในรูปแบบที่จับต้องได้และมีคุณค่าในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, หน้า 60-65) กล่าวไว้ว่า ในวัฒนธรรมของชนชั้นกลางนั้น การประเมินคุณค่าของชีวิตมักจะมีพิจารณาจากผลตอบแทนที่เป็นรูปธรรมเป็นหลัก (กำไร การเพิ่มมูลค่า การเติบโตของตำแหน่งหน้าที่ภายในองค์กร) การที่ชนชั้นกลางมีแนวคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้าหรือความสำเร็จในลักษณะเช่นนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์อธิบายว่าเป็นเพราะชีวิตของชนชั้นกลางส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างมีมูลค่าและสามารถแลกเปลี่ยนกันได้ ชีวิตที่ดีในทัศนะของชนชั้นกลางจึงต้องเป็นชีวิตที่ได้กำไรหรือผลตอบแทนที่สูงที่สุดอยู่เสมอ

ในกรณีของสังคมไทย อุดมการณ์ที่แสวงหาความก้าวหน้าเช่นนี้แม้จะปรากฏให้เห็นตั้งแต่สมัยปลายยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในหมู่นักเขียนและปัญญาชนรุ่นใหม่ แต่เริ่มจะกลายเป็นแนวคิดที่แพร่หลายในสังคมทั่วไปในช่วงทศวรรษที่ 2500 เนื่องจากโอกาสทางเศรษฐกิจที่เปิดกว้างขึ้นในช่วงที่มีการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501 - 2506) การขยายตัวอย่างต่อเนื่องของตำแหน่งงานทั้งในภาครัฐและเอกชนเปิดโอกาสคนจำนวนมากไม่น้อยสามารถเข้าไปมีส่วนร่วม ในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดจนสามารถยกระดับตนเองจากชนชั้นล่างกลายเป็นชนชั้นกลางได้สำเร็จ ภาวะเช่นนี้ส่งผลให้อุดมการณ์ว่าด้วยการแสวงหาความก้าวหน้าของชนชั้นกลางไทยเริ่มแพร่กระจายในสังคมในวงกว้างยิ่งขึ้น

ในนวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* ผู้วิจัยพบว่าอุดมการณ์ว่าด้วยการแสวงหาความก้าวหน้าปรากฏให้เห็นตั้งแต่ในส่วนของโครงเรื่องซึ่งกล่าวถึงการสร้างเนื้อสร้างตัวของฟักจากหนุ่มลูกจีนที่ไม่มีบรรดาศักดิ์สู่การเป็นข้าราชการตุลาการระดับสูงในตำแหน่งพระจำเมือง นอกจากนี้ ความคิดของฟัก ที่ปรากฏในเรื่องหลายตอนล้วนสะท้อนให้เห็นการใฝ่หาความก้าวหน้าในชีวิตแทบทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น ในตอนที่ฟักยังเป็นเพียงเสมียนอยู่ในบ้านของพระพิณิจัย ฟักไม่เพียงขยันหมั่นเพียรศึกษาดำรงทางกฎหมาย แต่ยังสนใจฝึกอาวุธ ทั้งนี้มิใช่เพราะฟักสนใจในเรื่องการต่อสู้หรือรบราฆ่าฟันแบบชายชาติตรีโดยทั่วไป แต่เพราะคนหนุ่มอย่างฟักนั้น

ย่อมมีความปรารถนาจะหาหนทางก้าวหน้าอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่นึกถึงว่าควรจะหาความดีด้วยการไปจับผู้ร้าย คิดว่าถ้าได้มีโอกาสออกทัพสักทีหนึ่ง คงจะได้มียศกับเขาบ้าง อย่างน้อยเป็นหมื่น ต่อไปก็คงจะได้เป็นขุน

(ว.วินิจฉัยกุล, 2547, น. 113)

ข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าฟักเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นใฝ่หาความก้าวหน้าอย่างยิ่ง แน่หนอนว่าคุณค่าของการให้ความสำคัญกับความก้าวหน้านั้นเป็นคุณค่าที่มีมาก่อนทศวรรษที่ 2520 - 2530 และเป็นไปได้เช่นกันว่าสำหรับคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นบางกลุ่มก็น่าจะให้ความสำคัญกับความก้าวหน้าในลักษณะใดลักษณะหนึ่งอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์จะพบว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น การเลื่อนชั้นทางสังคมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้ง่ายนัก ในงานศึกษาเรื่อง สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อคิน รพีพัฒน์ (2527, น. 165) ได้ชี้ให้เห็นว่า แม้สังคมไทยจะไม่ได้เป็นสังคมที่มีวรรณะตายตัวและการเลื่อนชั้นทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ แต่กระนั้นก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นได้ง่ายในทุกยุคทุกสมัย ในความเป็นจริงมีแต่ในช่วงที่เพิ่งมีการผลิตแผ่นดินใหม่เท่านั้นที่การเลื่อนชั้นทางสังคมสามารถทำได้ง่ายสำหรับคนที่มิได้ทะเยอทะยานหรือมีความรู้ทางการเขียนอ่าน แต่เมื่อสังคมเริ่มมีเสถียรภาพ การเลื่อนชั้นทางสังคมจากไพร่หรือทาสขึ้นเป็นขุนนางนั้นจะปรากฏให้เห็นน้อยมาก คำอธิบายนี้สอดคล้องกับข้อสรุปจากงานวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์โอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งตั้งข้อสังเกตไว้ว่าแม้การเลื่อนชั้นทางสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์จะเกิดขึ้นได้ แต่ช่องทางที่สามัญชนจะเลื่อนฐานะขึ้นเป็นมูลนายนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการบวชเรียนและสึกออกมาเข้ารับราชการ และจะมีเพียงบางกรมเท่านั้นที่เปิดช่องให้สามัญชนสามารถอาศัยการศึกษาในการยกระดับฐานะของตนได้ (ปิยนาด บุนนาค, 2528, น. 234-240) กล่าวโดยสรุปก็คือ การเลื่อนชั้นทางสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นแม้จะเกิดขึ้นได้แต่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยจนคนส่วนใหญ่ในสมัยนั้นจะยึดถือเป็นอุดมคติ

หรือเป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิต แนวคิดที่สนับสนุนการสร้างความก้าวหน้าเพื่อเลื่อนชั้นทางสังคม จึงไม่ได้จะเป็นอุดมคติของคนส่วนใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในความเป็นจริงนั้นอุดมคติดังกล่าว เริ่มแพร่หลายในหมู่ชนชั้นกลางในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปแล้วเมื่อระบอบใหม่เปิดโอกาสให้ คนสามัญสามารถสอบเข้ารับราชการและสร้างความก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้อย่างไม่จำกัด ในแง่นี้ อุดมการณ์แสวงหาความก้าวหน้าของฟักที่ปรากฏในเรื่อง *รัตนโกสินทร์* จึงสอดคล้องกับอุดมคติของชนชั้น กลางในยุค 2520-2530 ซึ่งการเลื่อนชั้นทางสังคมและสร้างความก้าวหน้าในลักษณะนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น ได้ง่ายและแพร่หลายกว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

3. อุดมการณ์ว่าด้วยการให้ความสำคัญกับการศึกษา

นอกเหนือจากความเป็นปัจเจกชนและการแสวงหาความก้าวหน้าในชีวิตแล้ว อุดมการณ์อีก ประการหนึ่งที่ปรากฏในหมู่ชนชั้นกลางไทยก็คือการให้ความสำคัญกับการศึกษา เนื่องจากคนชั้นกลางไทย ในช่วงทศวรรษที่ 2520 – 2530 ส่วนใหญ่เติบโตขึ้นมาจากรอบครอบครัวของชนชั้นล่างที่ไม่ได้มีเทือกเถาเหล่ากอ อำนาจที่จะบันดาลและไม่ได้ความสำเร็จใดๆ ให้กับพวกเขาได้ ภาวะเช่นนี้นอกจากจะทำให้ชนชั้นกลางให้ ความสำคัญกับสถาบันทางสังคมแบบดั้งเดิม เช่น เครือญาติหรือชุมชนน้อยลงแล้ว ยังทำให้ชนชั้นกลางส่วน มากหันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้เป็นพิเศษโดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพ เนื่องจาก ประสบการณ์ของชนชั้นกลางที่เติบโตมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 พบว่าการศึกษาเป็นช่องทางสำคัญที่ทำให้ พวกเขาสามารถยกระดับฐานะของตนขึ้นมาจากรชนชั้นล่างได้ สำหรับชนชั้นกลาง การศึกษาจึงเป็นเพียง ช่องทางเดียวที่จะเปิดโอกาสให้พวกเขาสามารถยกระดับฐานะ และรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ตนเอง สังสมไว้ส่งต่อไปยังลูกหลาน

เช่นเดียวกับอุดมการณ์ชนชั้นกลางประเภทอื่นๆ อุดมการณ์ของการให้ความสำคัญกับการศึกษานี้ ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในนวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* จะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ตอนที่ฟักยังเป็นเด็ก บิดา ของฟักอยากให้ฟักเป็นขุนนางจึงพยายามหาช่องทางที่จะฝากฝังให้ฟักได้เข้าไปอยู่ในบ้านขุนนางชั้นผู้ใหญ่ หลังจากที่ได้เข้าไปอยู่ในบ้านของพระราชพิณิจฉัย ฟักก็มุ่งมั่นขยันหมั่นเพียรในการศึกษาหาความรู้และ การทำงาน จนในที่สุด ฟักได้รับการยอมรับจากพระราชพิณิจฉัย ดังข้อความตอนหนึ่งที่บรรยายความรู้สึก ที่พระราชพิณิจฉัยมีต่อฟักไว้ว่า

ในบรรดาทนายหนุ่มๆ ด้วยกันที่มีอยู่หลายคนภายในบ้าน คุณพระค่อนข้างจะพอใจ ฟักมากกว่าคนอื่นๆ เพราะว่าเกี่ยวข้องเป็นน้องชายของสัมจินอย่างหนึ่ง และฟักมี ความรู้ดีทั้งการอ่านและการเขียนอีกอย่างหนึ่ง

(ว.วิณิจฉัยกุล, 2547, น. 105)

จะเห็นได้ว่าสำหรับลูกจีนแบบฟักนั้น หนทางเดียวที่จะก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้ก็คือ การสังสม ความรู้และทักษะที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพเป็นขุนนาง อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือแม้ การสังสมความรู้จะเป็นคุณค่าที่ค่อนข้างสากล แต่ประเภทของความรู้ที่ฟักสนใจศึกษาในเรื่องมีลักษณะ เป็นความรู้เฉพาะทางซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของยุคสมัยมากนัก จากการศึกษาของปิยนาด บุนนาคเกี่ยวกับการเลื่อนชั้นทางสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่าแม้การศึกษาจะเป็นช่องทางในการ

เลื่อนชั้นทางสังคม แต่โดยส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาผ่านการบวชเรียนซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* แต่อย่างใด นอกจากนี้ ในทางปฏิบัติ การเลื่อนชั้นทางสังคมมักจะได้เกิดกับคนที่มีสายสัมพันธ์กับเจ้านาย เช่น คนผู้นั้นอาจเคยเป็นข้าหลวงเดิมของเชื้อพระวงศ์ที่ต่อมาได้ทรงกรม ชีวิตการศึกษาของฟักที่ปรากฏใน *รัตนโกสินทร์* ซึ่งเป็นชีวิตที่มุ่งเรียนรู้ทักษะเฉพาะทางเกี่ยวกับกฎหมายเพื่ออาศัยความรู้เป็นช่องทางในการเติบโตทางราชการจึงไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมากนัก แต่เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับทัศนคติของชนชั้นกลางสมัยทศวรรษที่ 2520–2530 ที่ทำงานโดยอาศัยความรู้เฉพาะทางเป็นหลัก ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าสำหรับชนชั้นกลางที่ไม่มีพื้นฐานครอบครัวอยู่ในระดับชนชั้นนำ ความรู้เฉพาะทางเป็นช่องทางเดียวที่จะทำให้พวกเขาสามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจสังคมขึ้นได้ ตัวละครอย่างฟักจึงเป็นตัวแทนความคิดของชนชั้นกลางในทศวรรษที่ 2520 – 2530 ที่มุ่งมั่นในการสร้างเสริมทักษะความรู้เฉพาะทางที่เป็นที่ต้องการในตลาดแรงงานให้กับตนเองด้วยหวังว่าการศึกษาเพิ่มพูนทักษะเหล่านี้จะช่วยให้พวกเขาสามารถสร้างและสังคมความมั่นคงให้กับตนเองได้ในยุคที่เศรษฐกิจกำลังเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง

4. อุดมการณ์ว่าด้วยการยอมรับความไม่เท่าเทียมกันในสังคม

การยอมรับในสถานะที่ไม่เท่าเทียมของคนในสังคมในที่นี้ หมายถึง การมองว่าสภาพความไม่เท่าเทียมหรือการแบ่งโครงสร้างสังคมออกเป็นชั้นๆ เป็นเรื่องปกติและเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ จะเห็นได้ว่าภาพของสังคมอดีตที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* นี้ เป็นภาพของสังคมที่มีลำดับชั้น (hierarchy) กล่าวคือเป็นสังคมที่คนเกิดมามีฐานะไม่เท่ากัน ตามความแตกต่างของชาติวุฒิ คุณวุฒิ และวัยวุฒิ แต่กลับเป็นสังคมที่สมาชิกทั้งหมดสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปรองดอง ในแง่นี้ภาพของความสัมพันธ์ที่มีลำดับชั้นไม่ถูกนำเสนอในฐานะที่เป็นเรื่องผิดปกติหรือกระทั่งเป็นเรื่องเสียหาย หากแต่เป็นเรื่องธรรมชาติที่ผู้ใหญ่ที่มีอำนาจบารมีมากกว่าย่อมจะต้องมีอำนาจเหนือคนทั่วไป นอกจากนี้ คนยังมีตำแหน่งใหญ่โตมากเท่าใด ก็ยังต้องมีความรับผิดชอบต่อคนมากขึ้นเป็นทวีคูณ ตัวอย่างเช่นในบทบรรยายตอนหนึ่ง เมื่อกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ผู้ประพันธ์อธิบายว่า

เพราะท่านเป็นคนใหญ่คนโตนะซี ท่านก็ต้องคำนึงว่าถ้าไปทำอะไรไม่ดี จะต้องเสียหายมากกว่าคนธรรมดา คุณหลานชายของท่านเองก็เหมือนกัน พี่ว่าเรียนอ่านหนังสือมาตั้งหลายปี รู้เนิ่นว่าศักดิ์นาของคนนั้นสูงต่ำผิดกันอย่างไร ใครก็ตามที่ศักดิ์นาสูง หากว่าทำผิดกฎหมาย ก็ต้องเสียค่าปรับไหมสูงกว่าชาวบ้านเพราะกฎหมายท่านเอาศักดิ์นาเป็นตัวกำหนด ส่วนความเสียหายนั้นก็ยิ่งจะชื้อจาวมากกว่าชาวบ้านร้านถิ่นเหมือนกัน

(ว.วินิจฉัยกุล, 2547, น. 262)

ในด้านหนึ่ง การยอมรับสังคมที่มีลำดับชั้นและยอมรับความไม่เท่าเทียมกันในสังคมเป็นคุณค่าที่อยู่คู่กับสังคมไทยมานานและไม่ได้เป็นคุณค่าที่จำกัดเฉพาะในหมู่ชนชั้นกลางรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตามการอธิบายว่าความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นการแบ่งระดับความรับผิดชอบต่อปรากฏในดวบทข้างต้นนี้ เป็นคำอธิบายที่เกิดขึ้นในยุคหลังเนื่องจากมีลักษณะของการพยายามที่จะให้เหตุผล (rationalize) เพื่อให้คนรุ่นใหม่สามารถยอมรับในความเหลื่อมล้ำของสังคมที่ตกค้างมาจากยุคศักดินาได้

ในความเป็นจริง การมีลำดับชั้นทางสังคมแบบเหลื่อมล้ำต่ำสูงในอดีตนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อแบ่งความรับผิดชอบ แต่เป็นลักษณะของสังคมแบบโบราณที่พัฒนาจนลบล้างข้อและระบบศักดินานั้นก็ถูกออกแบบมาเพื่อควบคุมกำลังคน เพื่อใช้ในทางราชการ (อศิน ทรัพย์พัฒน, 2527, น. 109-173) การอธิบายว่าสถานะที่ต่างกัน หมายถึง ความรับผิดชอบที่ต่างกันนั้นสะท้อนให้เห็นความพยายามที่จะประนีประนอมกับคุณค่าเก่าโดยตีความคุณค่าเก่าในแบบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับระบบคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมที่ยอมรับกันในยุคที่มองว่าหน้าที่กับความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่ต้องดำรงอยู่คู่กันเสมอ

คำถามก็คือ เหตุใดแนวคิดที่ยอมรับในความเหลื่อมล้ำทางสังคมเช่นนี้จึงยังคงดำรงอยู่ได้ในหมู่ชนชั้นกลางไทยต่างๆ ที่อุดมการณ์นี้น่าจะขัดแย้งกับอุดมการณ์ของชนชั้นกลางด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็ นอุดมการณ์ว่าด้วยความเป็นปัจเจก อุดมการณ์ว่าด้วยการให้ความสำคัญกับความก้าวหน้า และอุดมการณ์ว่าด้วยการให้ความสำคัญกับการศึกษา ในประเด็นนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, น. 60-65) ได้อธิบายไว้ว่า แม้ชนชั้นกลางไทยจะมีลักษณะหลายอย่างที่คล้ายคลึงกับชนชั้นกลางในประเทศอื่นๆ เช่น มีสำนึกของความเป็นปัจเจกชน มีความใฝ่ใจในความก้าวหน้า และให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้เพื่อยกระดับตนเอง แต่ในอีกด้านหนึ่ง ชนชั้นกลางไทยกลับมีความใกล้ชิดกับชนชั้นสูงมากจนทำให้พวกเขาเข้าใจหรือยอมรับในคุณค่าหลายๆ อย่างของชนชั้นสูง สำหรับชนชั้นกลางไทย トラบเท่าที่ความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ปรากฏยังเปิดโอกาสให้พวกเขาสามารถสร้างความก้าวหน้าได้ ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงก็ยังไม่ได้ถูกมองว่าเป็นปัญหา ด้วยเหตุนี้ แม้ชนชั้นกลางจะเห็นความสำคัญของการศึกษา สร้างเนื้อสร้างตัว แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ขัดกับการยอมรับในการพึ่งพิงกับการอุปถัมภ์ค้ำชูจากชนชั้นสูง การยอมรับในสังคมที่ไม่เท่าเทียมจึงถูกดำรงไว้ได้ด้วยการสร้างคำอธิบายใหม่เกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมนั้นว่ามีความยุติธรรมในระดับหนึ่งและสามารถอธิบายได้ด้วยตรรกะแบบตลาดที่สิทธิต่างๆ มาพร้อมๆ กับพันธะที่มากขึ้นตามไปด้วย

ในนวนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* แนวคิดของการยอมรับในสังคมที่มีลำดับชั้น และการยอมรับในระบบแบบอุปถัมภ์จากชนชั้นสูงดูจะปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้ว่าการแสวงหาความก้าวหน้าของตัวละครเอกอย่างพิกนั้น แม้ว่าส่วนหนึ่งจะต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียรเป็นที่ตั้ง แต่องค์ประกอบที่สำคัญมากอีกประการหนึ่งก็คือ การอุปถัมภ์จากผู้ใหญ่ เนื่องจากในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็ นในอดีตหรือปัจจุบัน ช่องทางในการเข้าถึงอำนาจมีจำกัด การที่คนๆ หนึ่งจะประสบความสำเร็จได้จำเป็นต้องอาศัยโอกาสที่จะได้แสดงฝีมือ ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาที่ใครก็ตามที่ต้องการจะแสวงหาความก้าวหน้าในหน้าที่การงานก็ล้วนแต่จำเป็นต้องหาทางฝากเนื้อฝากตัวกับผู้ที่มีอำนาจเพื่อให้มีช่องทางในการแสดงความสามารถของตนให้เป็นที่ประจักษ์ ตัวอย่างของสภาพการณ์เช่นนี้ปรากฏให้เห็นในตอนที่พักได้รับความดีความชอบจากการตามจับผู้ร้ายแหกคุก ทำให้พิกถูกขอตัวจากบ้านพระพินิจจัย มาอยู่กับคุณลุง คือ สมิงรัตสังราม พิกก็ต้องปรับตัวใหม่ด้วยการเข้าร่วมสมาคมในวงขุนนางมากขึ้น คำสอนที่ สมิงรัตสังราม กล่าวกับพิก แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการอุปถัมภ์จากชนชั้นสูงอย่างชัดเจน ดังที่ได้กล่าวเตือนพิกไว้ว่า

ลุงพาเจ้ามาวันนี้...หากว่าท่านผู้ใหญ่พอใจกิริยามารยาทของเจ้า ลุงก็จะได้หาช่องทางฝากเจ้าให้มีตำแหน่งงานต่อไป ความรู้ของเจ้านับว่าพอตัวสำหรับคนหนุ่มอายุแค่นี้ ต่อไปหมั่นฝึกฝนเข้าจะยิ่งชำนาญ แต่สิ่งสำคัญคือกิริยามารยาทและความประพฤติ

จะเห็นได้ว่า ในโลกทัศน์ของฟัก การต่อสู้เพื่อสร้างเนื้อสร้างตัวแบบปัจเจกชนไม่ได้เป็นสิ่งที่ขัดกับระบบอุปถัมภ์ ขณะที่ระบบอุปถัมภ์ก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่แสดงความไม่สมเหตุสมผลหรือไม่ยุติธรรมในสังคมตรงกันข้าม ในมุมมองของตัวละครจำนวนมากในเรื่อง ความขยันหมั่นเพียรจะได้รับการส่งเสริมมากขึ้น หากสามารถทำให้ผู้ใหญ่เห็นคุณงามความดีได้ ในแง่นี้ บทสนทนาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงลักษณะของอุดมการณ์ชนชั้นกลางไทยที่ไม่เพียงจะไม่แตกหักกับคุณค่าของสังคมเก่าที่แบ่งสังคมออกเป็นลำดับชั้น แต่ยังสามารถสนับสนุนคุณค่าดังกล่าวด้วยเหตุผลแบบใหม่ โดยชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ประสบความสำเร็จ สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวได้ตามอุดมคติของชนชั้นกลางนั้น นอกจากนี้จะต้องไม่ทำตัวขัดกับคุณค่าแบบดั้งเดิมซึ่งก็คือระบบอุปถัมภ์แล้ว ยังต้องรู้จักประนีประนอมกับคุณค่าดังกล่าว เนื่องจากการกระทำดังกล่าวจะเป็นเงื่อนไขสำคัญ ที่จะช่วยให้บุคคลผู้นั้นสามารถประสบความสำเร็จได้ในสังคมไทยที่ยังคงมีลักษณะของการแบ่งลำดับชั้นอยู่มาก

บทสรุป

จากการวิเคราะห์หัตถนิยายเรื่อง *รัตนโกสินทร์* จะเห็นได้ว่าแก่นวนิยายเรื่องนี้จะกล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ไม่ว่าจะเป็นบุคลิกลักษณะ วิถีคิดของตัวละครเอก หรือโครงหลักของเรื่อง ล้วนแต่มีอุดมการณ์ของชนชั้นกลางไทยในช่วงทศวรรษที่ 2520-2530 ปรากฏอยู่ ไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์ว่าด้วยความเป็นปัจเจกชน อุดมการณ์ว่าด้วยการแสวงหาความก้าวหน้าในชีวิต อุดมการณ์ว่าด้วยการให้ความสำคัญกับการศึกษา หรือแม้แต่อุดมการณ์ว่าด้วยการยอมรับในความเหลื่อมล้ำในสังคม (ที่ไม่เป็นอุปสรรค รวมถึงอาจเป็นประโยชน์ ต่อการแสวงหาความก้าวหน้าของชนชั้นกลาง) การปรากฏของอุดมการณ์ชนชั้นกลางในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *รัตนโกสินทร์* แสดงให้เห็นว่า ตัวบทของวรรณกรรมกับบริบทของการประพันธ์มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สอดคล้องกับข้อสังเกตของนักวรรณคดีวิจารณ์ในแนวประวัติศาสตร์นิยมแบบใหม่ที่มองว่าตัวบทต่างๆ ไม่ว่าจะกล่าวถึงเรื่องราวในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ย่อมปรากฏให้เห็นแนวคิดหรืออุดมการณ์ที่แพร่กระจายอยู่ในสังคมในยุคสมัยที่ตัวบทดังกล่าวได้รับการประพันธ์ขึ้นทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

- คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2535). *2475 การปฏิวัติของสยาม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย. ใน สังคีต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ), *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิฟรีดริชเอแบรท.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2553). รัตนโกสินทร์ในจินตนาการของ ว. วินิจฉัยกุล. *นวนิยาย บทวิจารณ์นวนิยายสิบสามเรื่องของศิลปินแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์
- ปิยนถ บุนนาค. (2528). *การวิเคราะห์โอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394)*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2536). บทบาทชนชั้นกลางในเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศเอเชียนิกส์ และไทย: ข้อสังเกตเบื้องต้น. ใน สังคิต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ). **ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมูลนิธิฟรีดริช เอแบรท.
- ว. วินิจชัยกุล. (2547). **รัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เพื่อนดี.
- อศิน รพีพัฒน์. (2527). **สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
- Bonnycastle, Stephen. (2007). *In Search of Authority: A Beginners' Introduction to Literary Theory*. (3rd edition) Broadview Press.
- Heywood, Andrew. (2007). *Politics*. (3rd edition) New York: Palgrave Macmillan.